

BALÁZS PÉTER¹

A COVID-19 VÁLSÁG INTEGRÁCIÓS HATÁSAI

THE IMPACT OF THE COVID-19 CRISIS ON INTEGRATION

A COVID-19 járvány nemcsak az egészségügyi ellátó rendszerek alkalmasságát teszi próbára világszerte, hanem példátlan gazdasági következményekkel jár, sőt stabilnak tűnő integrált rendszereket is megbont. A vírus elleni védekezés fő módszere az emberek közötti érintkezés radikális csökkentése, így az emberi tényező igen nagy arányban egyszerre vonult ki a gazdaság két fő ágából, a termelésből és a fogyasztásból. Habár a kemény korlátozások a legtöbb országban viszonylag rövid ideig tartottak, a második világháború óta a legsúlyosabb gazdasági visszaesés várható. A kilábaláshoz az Európai Unió tagállamai jelentős segítséget kapnak a közös programokból. A COVID-19 mentőcsomag tárgyalása összekapcsolódott a készülő hétéves költségvetéssel, a kumulált összeg nagysága és az elosztási kritériumok meghatározása éles konfliktusokat generált a tagországok között. A járvány a globális nemzetközi együttműködés rendszerét is szétzilálja, az államok első reakcióként az elszigetelődést és a befelé fordulást választották. A globális járvány rávilágít a 20. század második felében a bipoláris biztonsági ernyő alatt kiépült multilaterális világgazdaság sebezhetőségére. A világjárvány mint természeti tényező váratlanul beleszólt a határtalan gazdasági expanzió és a hatalmi terjeszkedés emberi játszmáiba.

The COVID-19 pandemic has set the resilience of health systems to a hard probe worldwide, led to unprecedented economic consequences and disrupted integrated structures that seemed to be stable. The main method of protection against the virus was the radical decrease of contacts between people. As a result, the human factor was retired simultaneously and to a large extent from the two key areas of the economy, production and consumption. Even if in most countries the hardest measures were applied for a relatively short period, the biggest economic decline since World War II. is in sight. In the European Union the member states get considerable support to economic revitalisation from common programmes. The COVID-19 recovery plan was discussed together with the next seven year budget, the scope of their cumulated amount as well as the definition of the distribution criteria have generated sharp conflicts between the member countries. The pandemic has tumbled the system of global international cooperation, too, as the individual states turned inwards and opted for isolation as a first reaction. The global pandemic situation highlighted also the vulnerability of the multilateral economic system constructed and developed in the second half of the 20th Century under the bipolar security shield. Nature has unexpectedly intervened by the global pandemic into the human competition for unlimited economic growth and power expansion.

¹ az MTA doktora, a Közép-európai Egyetem professor emeritus-a, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem vendégtanára
DOI:10.14267/RETP2020.02.01

GLOBALIS HATÁSOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

A járvány mind Európában, mind a globális világban szétzilálta a nemzetközi együttműködés kopott, de még működő szövetét. Az első reakció nem az összefogás, hanem az elszigetelődés és befelé fordulás volt. Lezárultak az államhatárok, hogy a vírus terjedését megakadályozzák. Európát is először az egészségügy területén érte a váratlan külső sokk, ahol nincs integrált kormányzás, ezzel szemben a gazdasági hatások kezelése és a kibontakozás szervezése alkalmat kínál a közös cselekvésre. A tágabb nemzetközi dimenzióban mindkét érintett területnek van globális gazdája. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) elvben alkalmas a járványhelyzetek minősítésére és intézkedések kidolgozására, most azonban rendkívüli nyomás alá került, egyes államok (például az USA) bűnbaknak is megtették. A világgazdaság összetettebb képlet, a nemzetközi szabályok tengelyében a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) áll.

A COVID-19 járvány kellős közepén vagyunk, semmilyen támpont nincs prognózisok készítéséhez. A fertőzés lassulhat, 2020 nyarára el is oszolhat, közben hatásos vakcinát is találhatnak, de mindennek az ellenkezője is bekövetkezhet. Az a rendkívüli állapot, amelyet a járvány világszerte előidézett, bizonyosan nyomot fog hagyni a nemzetközi viszonyokon. A vírus utáni világrend valószínűleg különbözni fog a megelőzőtől, de nemcsak a közvetlen hatások miatt, hanem azért is, mert az erőviszonyok és hatalmi indítékok mintegy három évtized óta átalakulóban vannak.

A II. világháború romjain és tanulságain felépült kétpólusú biztonsági rendszerben a kölcsönös nukleáris fenyegetés hosszú időn át biztosította a békét, az ENSZ által keretezett globális kormányzati együttműködés pedig megpróbálta kezelni a különféle válságokat és világméretű problémákat. Ám az élet három irányban is túllépett ezen a rendszeren. Először, a háborús győztesek mellett, akik kisajátították a Biztonsági Tanács állandó helyeit, a békés gazdasági verseny pályáin felnőtt és megerősödött néhány hajdani vesztes, élükön Németországgal és Japánnal. Ők a G7 csoport keretében nyertek némi beleszólást a globális döntésekbe. Másodsor, a hidegháborús versengés kifulladásra a szovjet modellt, amely nem bírta egyszerre a fegyverkezési és a jóléti versenyt a fejlett Nyugattal. A bipoláris konstrukció egyik tartópillére a saját súlya alatt összerogyott. A birodalomépítőből szövetségi állammá soványodott Oroszországot befogadták a G7 tagjai közé, amely így egy időre G8 lett. Ám amikor az erősödő orosz revansizmus a Krímre is szemet vetett és katonai erővel elfoglalta, kitették a szűrét. Végül harmadszor, egy sor nagy és fontos fejlődő ország is elindult a gazdasági felemelkedés útján, és sok százmillió termelővel és fogyasztóval bővítették a világgazdaságot. Ezek a G20 informális kereteiben kapcsolódtak be a globális egyeztetésekbe. Ez a kör és struktúra az alapja lehetne egy újfajta szerveződésnek.

A világrend változása a hidegháború vége óta tart, a megelőző globális konfliktus azonban úgy ért véget, hogy nem készült békeszerződés, nem állapítottak meg érvényes államhatárokat és jelöltek ki demarkációs vonalakat. A helyzet képlékeny, ezért többen úgy érzik, hogy erőből még lehet rajta változtatni, mielőtt tárgyalóasztalhoz ülnének. A szerb revansizmusnak azonban beletört a bicskája a poszt-jugoszláv rendezésbe, a helyzet konszolidálása még folyik. Osztozkodás és területfoglalás zajlik a volt Szovjetunió utódállamaiban, különös tekintettel Ukrajnára, valamint a Közel-Keleten Szíria, mint tengely körül. A megoldáshoz azonban hiányzik egy olyan nagyhatalom, illetve erős katonai szövetség, amely a békét és a tartós rendet tekinti céljának. Oroszország és Törökország mindkét terepen fontos szereplő, a saját közvetlen befolyásukat próbálják kiterjeszteni. A két autokrata vezető, Putyint és Erdoğant az expanzív politika tartja hatalmon, amúgy mindkettőjük népszerűsége csökkent.

Az USA a jelenlegi elnöke alatt befelé fordult, a politika figyelmét jelenleg a súlyos koronavírus-helyzetten túl az évi elnökválasztás foglalja le. A járvány Kínát is megrázta, minthogy onnan indult el. Megtört a gazdasági növekedés legendás lendülete, ugyanakkor a karantén időszakában belekóstolt a tiszta környezetbe: a gépkocsiforgalom kiiktatásával elszállt az átláthatatlan füstköd és Peking fölött kitisztult az ég. Kérdés, képes lesz-e Kína folytatni a beruházások és infrastruktúra fejlesztése révén elindult agresszív gazdasági terjeszkedését, amely immár Európa szívéig hatolt. Fogja-e bírni a kínai gazdaság az ambiciózus fegyverkezési és úrkutatási program finanszírozását?

A bipoláris biztonsági ernyő alatt a világgazdaság ütemesen fejlődött és terjeszkedett. A világkereskedelem behálózta a földgolyót, minthogy béke volt, a multilaterális szabályokat nagyjából mindenki elfogadta, csökkentek a mesterséges akadályok és a költségek, terjedt a szabad kereskedelem, széttelepültek a beruházások, bővült a piac, akadálytalanul lehetett szállítani árut és turistákat a világ bármely pontjára. A világméretű rendszer olajozottan működött, és nem tűnt fel, mennyire sebezhető. Erre csak nagyon ritkán hívta fel a figyelmet valamilyen esemény, például az izlandi vulkánkitörés. A kormányokat többnyire olyan érdekcsoportok mozgatják, amelyek rövid távú haszonra törekednek, az éghajlatváltozás fenyegető következményeire, a tengerszint emelkedésére, a jóléti övezetek felé tartó migráció lehetőségére nem figyelnek. A koronavírus-járvány azonban újabb jelzést küldött. Az elemzésekben feltűnt a közeli telephelyek és beszerzési források fogalma, a „nearshoring”, ami felülírja a ráfordítás minimalizálás klasszikus parancsát, a „bárhonnan, csak olcsón” jelszavát. A fejlett világ és benne Európa várhatóan sokkal óvatosabb lesz a piacok megválasztását illetően. A vírus átértékeli a távoli „nyitások” külgazdasági politikáját. A jó beszállító a közeli és megbízható partner, a jó piac az, amely biztonságosan és folyamatosan elérhető. A gazdasági expanzió és a hatalmi terjeszkedés emberi játszmáiba időnként a természet is beleszól.

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS VÁLASZOK

Globális világunkban minden állam regionális és világméretű rendszerek része, a politikai és gazdasági externáliák meghatározzák a mozgásterüket, segítik vagy gátolják a kormányok cselekvését. Kérdés, hogy a COVID-19 szituációban a több államot átfogó rendszerek miként reagálnak, mennyiben cselekvőképesek, illetve az egyes államok stratégiai döntései és konkrét akciói mennyiben hatnak vissza az ilyen rendszerekre?

Kontinensünkön az Európai Unió a tagállamaival megosztott hatáskörök szerint végez kormányzati tevékenységet, ezért most is minden szem rá szegeződik. Csakhogy a válságnak leginkább kitett ágazatban az unió a legcsekélyebb jogosítvánnyal rendelkezik: az emberi egészség védelme az unió által támogatott és koordinált kategóriában szerepel.² A kultúrához vagy az oktatáshoz hasonlóan az egészségügy is jellegzetesen nemzeti hatáskörbe tartozik mind a szabályozását, mind a finanszírozását tekintve. Az ellátó rendszernek az állampolgárhoz legközelebb eső szinten kell elhelyezkednie, hogy minél gyorsabban és egyszerűbben elérhető legyen, ezért jól szervezett államokban a regionális és helyi kormányzati intézmények viselik a közvetlen felelősséget. Mindez nem zárja ki a tagállamok közötti szolidaritást, amire most is voltak jó

² Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 6. Cikk.

példák, francia betegek fogadása német kórházakban, vagy egészségügyi személyzet küldése a különösen sújtott országokba. A járvány nyomán sem várható több közösségi hatáskör, legfeljebb a friss tapasztalatok alapján válságforgatókönyvek kidolgozása egymás kiegészítésére kritikus helyzetekben.

Az EU számára a következő fázisban a járvány gazdasági hatásainak mérséklése és az előállt helyzetből való kilábalás terén nyílik lehetőség. Ezen a területen viszont otthon van, rendelkezik a megfelelő eszközökkel és felhatalmazással. Márciusban az uniós pénzügyminiszterek gyorsan feloldottak bizonyos korlátokat a költségvetési hiányra és a vállalatoknak nyújtható állami támogatásra vonatkozóan. Azután az Európai Bizottság javaslatára a Tanács és a Parlament jóváhagyta az EU költségvetésében a strukturális alapból 37 milliárd euró felszabadítását és átcsoportosítását a koronavírus elleni intézkedésekre. A legfontosabb döntések az euróövezet pénzügyminisztereinek 2020. április 9-i ülésén születtek.³ A tanácskozást ún. inkluzív formában tartották, vagyis az eurót nem használó tagállamokat is meghívták. Mindenekelőtt 240 milliárd euró összegű hitelkeret létesült egészségügyi kiadásokra. Az Európai Beruházási Bank vállalati beruházásokra kínál hiteleket 200 milliárd euró keretösszegben, az Európai Bizottság pedig 100 milliárd eurós munkabértámogató alapot létesített. Ezen felül foglalkoztak egy 500 milliárd eurós gazdasághelyreállító alap létesítésével. Az Európai Központi Bank 1000 milliárd euróig terjedő likviditásteremtő eszközvásárlási programot hirdetett. A válság okozta károk kezelésére becslések szerint mintegy 1500 milliárd euróra lesz szükség.

Ebből a megközelítésből is jól látszik, hogy az EU döntési központjává mindinkább az euró-csoport válik. Ez érthető, hiszen az angolok távozásával az eurót nem használó országok köre leszűkül, a két eleve kimaradón – Svédország, Dánia – kívül csupán hat újabb tagállam tartozik ide,⁴ amelyek még nem értek meg a tagságra, így egy szűk belső perifériát képeznek. Az euróövezet az unió lakosságának háromnegyedét, gazdasági erejének pedig túlnyomó részét öleli fel.

Az EU legfelső döntéshozó fóruma, az állam-, illetve kormányfőkből álló Európai Tanács 2020. április 23-án már a negyedik videokonferenciára ült össze a járvánnyal kapcsolatban. Jóváhagyta az euróövezet pénzügyminisztereinek részletes intézkedési listáját. Rövid közleményében⁵ szembetűnik az a célkitűzés, hogy az EU fokozza „stratégiai autonómiáját” és, hogy a „lényeges javakat” Európában állítsák elő. A vírusválság egyik nyilvánvaló tanulsága a távoli telephelyek és beszerzési források megnövekedett kockázata, amit a „just in time”, azonnali szállítások gyakorlata tovább fokozott. Ha nem jön meg időben az alkatrész, leáll a futószalag. Fontos gyógyszerek gyártását is jobb lesz Európába telepíteni. Ez a körülmény is hatással lesz a globális világ gazdaság működésére.

A kormányfők az Európai Bizottság számára egy stratégiai súlyú feladatot is megfogalmaztak: az unió hosszú távú költségvetésének tervezetét az elfogadott, illetve felvázolt gazdasági válságkezelő intézkedések tükrében igazítsa az aktuális helyzethez. A 2021-2027 időszakra szóló pénzügyi keret összeállítása sajátos konstellációba került: a tervezetet a Juncker vezette előző bizottság készítette el 2018-ban, azután a jóváhagyás menetét keresztelte az uniós intézmények

³ [Report on the comprehensive economic policy response to the COVID-19 pandemic, 2020. április 9.]

⁴ Lengyelország, Csehország, Magyarország, Románia, Bulgária, Horvátország.

⁵ [Conclusions of the President of the European Council following the video conference of the members of the European Council, 2020. április 23.]

megújításának éve. 2019 májusában megválasztották új Európai Parlamentet, és az év végén hivatalba lépett új Európai Bizottság vette át a stafétabotot. A tárgyalási folyamatot, ami az EU egyik legélesebb belső konfliktushelyzetét szokta előidézni a nettó befizető és a nettó kedvezményezett országok között, sürgősen be kellene fejezni, hogy a költségvetés 2021 elejére működőképes legyen. Ebben a végjátékban találta az uniót a vírusjárvány. A tagállamok kormányfői azt várták a bizottságtól, hogy dolgozza át a tervezetet és építse be a válságkezelési eszközöket. Ez nem könnyű feladat, de alkalmat kínál arra, hogy a megmerevedett formát felrobbantsa, és a régi költségvetési szerkezet toldozása-foldozása helyett előretekintő jogcímek szerint ossza fel az uniós forrástranszfereket. A betokosodott főösszeg lényeges növelése előtt is megnyílt az út. Az EU költségvetése a hagyomány szerint az összesített GNI egy százaléka körüli összeg, a szenvedélyes viták végül néhány tizedszázalékos módosítást szoktak eredményezni. Gyökeres változtatásra legutóbb Romano Prodi bizottsági elnök tett kísérletet a 2000-es évek elején, az általa megbízott munkacsoport Dominique Strauss-Kahn vezetésével az uniós büdzsé megduplázását javasolta, amit a tagállamok akkor mereven elutasítottak.

A válság a felszínre hozta az euróövezeten belül az észak-déli hasadást, amely a 2008-as krízis és konkrétan Görögország megsegítése kapcsán korábban is kiéleződött. A vita ezúttal is az ún. euró kötvények körül bontakozott ki. Ez olyan likviditási eszköz lenne, amely egy „új Marshall-terv” alapjául szolgálna, és amelyért az euróövezet államai közösen vállalnának felelősséget. Az „északiak”, amelyek hangadói Németország, Hollandia és Ausztria, kereken elvetették a javaslatot. A „déliak”, élükön Olaszországgal, amelyet Spanyolország és Franciaország is támogatott, a közös kockázatviselést a szolidaritás elemi megnyilvánulásának minősítették.⁶ Ezen a ponton az érdekképzés az EU-ban lényegesen különbözik az egyes államok érdekképviseleti struktúrájától. Egy államon belül a társadalmi érdekcsoportok törekvéseit a politikai pártok jelenítik meg a parlamentben. Azután a parlamenti többség által támogatott kormányban megjelennek az ágazati érdekek, amelyeket miniszterek személyesítenek meg. Az integrált európai kormányzás szintjén mindezeket megelőzik a regionális tagolású, azaz tagállami érdekek, amelyek fejlett szövetségi rendszerekben (például a német Bundesrat-ban) is hangot kapnak, másutt azonban a háttérben maradnak. Az EU-ban a legfontosabb döntések a tagállamok kormányzó politikuskai közötti alkukban születnek. Ugyanakkor ez az érdekvonulat a legrövidebb időhorizontú, egy-egy kormány a következő országgyűlési választásig él, és addig is tekint előre. Mire a most kitárgyalandó uniós költségvetés a végéhez ér, könnyen lehet, hogy egyetlen mai kormány és kormányfő sem lesz már hatalmon. A tagállami érdekképzésben erősebb a kontinuitás, a politikai pártok és az ágazati érdekképviseletek kormányokon átívelően is következetesen képviselhetik ugyanazokat a célokat.

A hirtelen jött válság az EU intézményeit is erősen próbára teszi. A nagyrészt megújult Európai Parlamentben a korábbi néppárti-szociáldemokrata „nagykoalíciót” négypárti többség váltotta fel, ahol a liberálisok és a zöldek is döntéshozókká léphetnek elő. Az új Európai Bizottságban szinte még be sem indult a munka, amikor a nyakukba szakadt a példátlan egészségügyi helyzet és nyomában a súlyos gazdasági visszaesés réme, amely egyes becslések szerint akár 10 százalékos is lehet. A bizottság elnökét, Ursula von der Leyent a korábbi kompromisszumos módszerrel „találták meg”: legyen mindenki számára elfogadható, de ne akarjon a tagállamok fejére nőni és tartsa tiszteletben a parlament hatáskörét. Márpedig most konfliktus-

⁶ [Magyar Péter: Észak-Dél vita az euróövezetben, Élet és Irodalom, 2020. április 24.]

kat is vállaló, kemény válságkezelő vezetésre lenne szükség. Ha a tagországok és az EP a közös költségvetés szerepének és volumenének lényeges növelése mellett döntenek, akkor erősödhet a bizottságnak a végrehajtásban betöltött szerepe. Arra már utaltunk, hogy a tanácsi struktúrában még inkább kiemelkedhet az euróövezet mint az unió progresszív politikai és döntési centruma. Ez azt is jelentheti, hogy az euróövezeten kívüli tagállamok kijebbn szorulnak a politikai befolyást illetően, továbbá az unió főáramával szembehelyezkedő „nem együttműködő” tagállamok, amelyek integrációs ügyekben a nyugat-európai szélsőjobb retorikájával mutatnak rokonságot, még erősebb ellenállásra számíthatnak.⁷

Az EU számára a vírus egy jó évtized alatt a harmadik külső sokk, amely igen egyenlőtlenül sújtja a tagállamokat és rombolja az amúgy sem túl erős belső szolidaritást. Az első a 2008-as szuverén adósságválság és annak folyamányaként az euró megrendülése, majd megszilárdítása volt. A második a 2015-ös migrációs hullám, amely ismét megosztotta, sőt szembe is fordította egymással a tagállamok egy részét. A jelenlegi vírusválság hatására az unió centruma a következő években várhatóan még inkább befelé fordul, és a versenyképesség erősítésére, a kutatás és fejlesztés támogatására, a közlekedési, hírközlési és energiainfrastruktúra bővítésére fog koncentrálni. Az unió belső konszolidálása kerül előtérbe, a szomszédsságpolitika a további bővítéssel együtt háttérbe szorul. A Brexit-tárgyalások folytatódnak, miközben az Egyesült Királyság a koronavírus által leginkább sújtott európai állammá lépett elő. Az ország alighanem két szék között a pad alá csúszik: az EU-ból kiszavazta magát, a 27 tagállamhoz való viszonya – bármi legyen is az – mindenképpen hátrányosabb lesz a teljes tagságnál. Az USA nem pótolja számára Európát, más partnerre pedig nem számíthat.

A KORONAVÍRUS KORMÁNYZATI KIHÍVÁSAI

A COVID-19 vírus megjelenése világszerte először az egészségügyi ellátórendszerek felkészültségét és fordulékonyágát állította kemény próba elé, ám rögtön ezután a gazdasági hatások következnek. Ezen belül nem az egészségügyi rendszer finanszírozhatósága a legfőbb kérdés, habár az is reflektorfénybe került, hanem az ember mint gazdasági tényező kivonása a rendszerből. Mi végre az egész, ha a gazdaság nem a keresletben megtestesülő emberi igények tömeges kielégítését szolgálja, miközben a kínálat előállításra jövedelmet és elfoglaltságot nyújt azoknak, akik azután fogyasztóként, illetve felhasználóként megjelennek? Az erőforrások mozgósítása, a termelés és a szolgáltatások, az elosztás különféle csatornái, a csere, a fogyasztás, a tartalékképzés mind arról szólnak, hogy emberi szükségleteket szolgálunk ki. Ha a rendszer jól működik, a gazdaság terjeszkedik: rendelkezésre állnak a szükséges erőforrások, javul a foglalkoztatás, virágzik a kereskedelem, többet és jobbat fogyasztunk, tartja az értékét a pénz, az ingatlan, a különféle formájú megtakarítások. Ám a hatalmas gépezet számtalan ponton el is romolhat, ha felbillen a kínálat és a kereslet kényes egyensúlya, felszöknek vagy összeomlanak az árak, elveszíti az értékét a pénz, hiány

⁷ E cikk lezárása után az Európai Tanács június 17-21. között maratoni ülésen tárgyalta a hétéves költségvetésről és a Covid-19 válsággal kapcsolatos intézkedési tervről. Politikai egyezség született, mely szerint az 2021-2027. évekre szóló keretköltségvetés főösszege 1074 md euró, a 750 md euró összegű mentőcsomag pedig 390 md euró támogatásból és 360 md euró kölcsönből fog állni. A végrehajtás kidolgozása során éles viták várhatók az elvben jóváhagyott feltételeesség, új saját források mozgósítása és egyéb témák kapcsán.

áll be például energiahordozókból, vagy akár ivóvízből stb. A kapitalista gazdaság, amely a nyílt és átlátható verseny eszközeivel kényszeríti mind magasabb teljesítményre a társadalmat, válságok történetével is leírható. Működési mechanizmusainak magyarázatára számtalan közgazdasági elmélet áll rendelkezésre, ám ezen a szakterületen sem teljesült a tudományok álma: ne csak utólag elemezze, hanem „előre jelezze a termelés, az infláció, a jövedelmek viselkedését”⁸

Amint az epidemiológia nem látta előre a korona vírus felbukkanását és terjedésének módját, úgy a közgazdaság-tudomány sem jelezte azt a hirtelen beköszöntő helyzetet, amikor a járványveszély következtében a gazdaság mozgatója, célja és értelme, az ember egyszerre vonul ki igen nagy arányban a gazdaság két fő ágából, a termelésből és a fogyasztásból. Márpedig a brutális távolságtartási és karanténszabályok pontosan ezzel az eredménnyel jártak: az emberek nem mehetnek sem dolgozni, sem vásárolni. A munkából származó közvetlen jövedelmek lezuhannak, sőt sokak számára meg is szűnnek, zsugorodik a vásárlóerő. A potenciális fogyasztók nem léphetnek ki hazulról, s ha ki is mennének, az üzletek zárva tartanak. A városok és falvak úgy néznek ki, mintha neutronbombát dobtak volna le, amely csak az embereket pusztítja el. A nélkülözhetetlen alrendszerek persze működnek: a közigazgatás és rendfenntartás, a közszolgáltatások, némi közlekedés stb., de a gazdaság egésze bánatosan köhög, mint az üzemanyag kifogyását jelző gépkocsi motorja.

Ez a tünetegyüttes háttorzongatóan emlékeztet a háborús helyzetre: olyankor áll le egyszerre és drasztikusan a polgári célú termelés és fogyasztás. Az emberek egy része közvetlenül a honvédelem szolgálatába áll egyenruhában vagy civilben, mások otthon maradnak, bezárkóznak, az óvóhelyre kényszerülnek. Karanténéletmódunk valóban hasonlít az óvóhely szindrómára: a halálos veszély kiiktatja megszokott életünk intézményeit és szokásait, elszigetel egymástól. A veszély elleni védekezésnek a polgári demokrácia is áldozatul esik, a sürgős cselekvés nem várhat parlamenti vitákra, a társadalom elfogadja, hogy egyetlen döntési központ irányítja az egészségügyet, a gazdaságot, a hírközlést stb. Csábító a párhuzam azok számára, akik békeidőben is szeretnek katonásdit játszani: terjed a vírus, lássuk be hát, hogy fő ellenszere a rendeleti kormányzás, a parlament fogja vissza magát, a média pedig hallgasson.

Csakhogy a háborús hasonlathoz egyvalami hiányzik: ellenséges szándékú emberek, illetve azok támadó seregei. Habár egyes politikusok megpróbálták a vírus mögé emberarcú ellenfeleket rajzolni, akik ránk szabadították (kínaiak), behurcolták (pl. külföldi diákok), illetve terjesztik (idősek), de ezzel nem arattak túl nagy sikert. A józan többség látja, hogy itt újfajta járványról van szó, amellyel az egészségügyi rendszernek kell megküzdenie. Az védekezik is, ahogy tud, de támadó fegyver – hatásos vakcina – egyelőre nincs a kezében. A helyzet valójában nem háborúra hajaz, hanem természeti csapásra. Ám az nem lokálisan hat, mint a földrengés vagy cunami, hanem az egész emberiséget sújtja, országonként, sőt azokon belül régióként is erősen eltérő mértékben. Ha megtaláljuk az ellenszerét, az globális mértékben mindenkin segíteni fog. A megelőzés fő eszköze addig is a vírus terjedésének korlátozása, a reprodukciós szám leszorítása 1 alá. Az eredmény ellenőrzéséhez a kísérleti nyúl az egész társadalom államokra tagolva: mi történik, ha kissé lazítunk a korlátozásokon, az emberek kimehetnek az utcára, a szabadba, kinyithatnak az éttermek, az iskolák?

A járvány kára elsődlegesen emberéletekben mérhető, azután következnek az egészségügy hirtelen felszökött ápolási és megelőzési költségei. Minthogy a védekezés fő módszere, jobb

⁸ Paul A. Samuelson – William D. Nordhaus: *Közgazdaságtan, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. I. 34. o.*

híján, az emberek közötti érintkezés radikális csökkentése, a következő kárvallott a gazdaság. Az egyén számára hiányzik a kieső jövedelem, ám a fogyasztás szerkezete is megváltozik, a karanténéletmódban a napi szükségletek tolakodnak előre, minden más halasztható. Otthoni ruhákat hordunk, az autó a garázsban áll, nem járunk színházba, étterembe, vendégségbe, lemondjuk a tervezett nyaralást. Mindez azonban csak a kisebbik baj, mert ha ismét lesz jövedelem, a fogyasztási kedv is kivirul, mint a kiszáradt növény, amelyet megöntöztek. Az igazi gond az, ha elvesz a munkalehetőség. Ez azonnal bekövetkezett az önfoglalkoztatóknál, az alkalmi és idegnyomkásoknál, a feketén dolgozóknál, kivált a szolgáltatások területén, például a vendéglátásban, idegenforgalomban. Súlyosabb esetben megszűnhet, bezárhat, csődbe mehet a foglalkoztató vállalkozás vagy intézmény. A helyzet a rendszerváltás idejére emlékeztet, amikor Magyarországon mintegy 20 százalékkal esett vissza a GDP.⁹

A problémák láttán a legtöbben az államra tekintenek.¹⁰ Itt kezdődnek a járvánnyal kapcsolatos politikai irányválasztások: kinek és milyen módon segítsen a kormány vagy a helyi önkormányzat? Kérdés, milyen politikai és gazdasági prioritások mentén gondolkodnak a döntéshozók? Pótoljuk a kieső jövedelmek egy részét vissza nem térítendő támogatás formájában? Egy gyorssegély átmenetileg megoldhatja a hirtelen jött válság miatt előállt hiányt, de hosszabb távon sem az állam, sem az állampolgár nem rendezkedhet be arra, hogy a költségvetésből munka nélkül jut rendszeresen jövedelemhez. Többre megy a társadalom, ha arra koncentrálna, hogy a munkahelyeket próbálja meg életben tartani a munkáltatók átmeneti társfinanszírozásával. Több országban próbálkoznak rövidített munkaidővel, államilag megtámogatott csökkentett fizetések mellett. Ugyanezt a célt szolgálják a vállalkozóknak nyújtott kedvező hitelek, közteher- és adókönyvitések. Kérdés, a korlátozott működési feltételek mellett meddig marad életben egy lélegeztetőgépre kapcsolt vállalkozás? Képes lesz-e feléledni, ha időközben elveszíti dolgozóit, vevőit, beszállítóit egy részét?

Gazdaságpolitikai döntés tárgya, hogy az állam a kínálat vagy a kereslet oldaláról kezdi az életben tartó támogatási akciókat. Bármelyiket válassza is, a másikat sem hanyagolhatja el, mint-hogy kölcsönösen feltételezik egymás dinamizmusát és a karantén körülményei között egyszerre kaptak léket. További kérdés, hogy az állami intervenció megmarad-e a tiszta versenyesélyek szintjén, vagy szociális szempontokat is érvényesít? Kritikus helyzetbe kerültek a családok a gyermekek kényszerű otthoni tanulása, ételmezése miatt, különösen a nehezebb körülmények között élő és több gyermeket nevelő szülők. Szociálisan érzékeny kormányok részéről fölmerülhet a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek vagy települések támogatása is. Ha a kormány szűkmarkúan bánik a válságkezelési programmal, a többletkiadások jelentős részben a magánmegtakarításokat emésztik fel, illetve az önkormányzatokra hárulnak. Bármeddig tart is a válságos állapot, tartós nyomot hagy az Európai Unió, az államok és a családok költségvetésén és gazdálkodási szokásain.

⁹ „Másfél millió ember veszítette el a munkahelyét. Komplet iparágak szűntek meg, mint például a kohászat. A tanulság az volt mindebből, hogy az embereket meg kell tartani, kell, hogy legyen erre elég pénz. „ [Bod Péter Ákos, Klubrádió, 2020. április 16.]

¹⁰ „Amikor a kereslet és a kínálat egyaránt összeomlik, ... a beindításhoz az egész nemzetgazdaságra hatással bíró szereplőre van szükség, aki egyszerre és egyaránt befolyásolja a keresletet és a kínálatot. Ez pedig csak az állam lehet.” [Róna Péter: A vírusválság legyőzéséhez mindent másképp kell csinálni, HVG 2020. április 16.]